

درس ششم

«ایران و جهان در آستانه دوره معاصر»

یکم: «ایران از نادر شاه افشار تا آقا محمد خان قاجار»

۱-۱: سقوط اصفهان موجب آشفتگی و آشوب‌های داخلی شد.

۱-۲: افغانه به دلیل ناتوانی و ناآشنائی به اصول کشور داری نتوانستند حکومت مقتدری تشکیل دهند.

۱-۳: روسیه و عثمانی از فرصت بدست آمده استفاده کرده بخش‌هایی از شمال و غرب ایران را اشغال

کردند.

دوم: تأسیس حکومت افشاریه

یادآوری: ایل افشار یکی از ایلات هفت گانه‌ای بود که در تأسیس حکومت صفویه نقش ایفا کرد. در

زمان صفویان ایل افشار برای محافظت مرزهای خراسان و مقابله با ازبکان به نواحی خراسان کوچانده شدند.

«نادر سرداری در رکاب شاهزاده صفوی»

۱-۲: مشکلات بر سر راه آخرین بازمانده صفوی (تهماسب دوم) و تشکیل دولت افشاریه عبارت

بودند از آشوب‌های خراسان - افغان‌ها در مرکز، روسیه در شمال و عثمانی در غرب کشور.

۲-۲: الف: خاتمه دادن به شورش‌های خراسان توسط نادر و فتح علی خان قاجار.

ب: با قتل فتح علی خان قاجار نادر به فرماندهی سپاه رسید و افغان‌ها را طی چندین جنگ شکست

داد.

ج: نادر در طی چندین جنگ بر ارتش قدرتمند عثمانی پیروز شد.

د: روس‌ها که توان نظامی نادر را دریافته بودند نیروهای خود را از شمال ایران خارج کردند.

سوم «نادر شاه افشار» تشکیل شورای دشت مغان

۱-۳: پیروزی‌های سریع نادر زمینه سلطنت او را فراهم کرد. ابتدا تهماسب دوم را خلع کرد و با

تشکیل شورای دشت مغان شرایط خود را برای قبول سلطنت مطرح کرد.

۲-۳: عمده شرایط نادر به قرار زیر است.

الف: موروثی شدن سلطنت در خاندان او

ب: بزرگان و رؤسای صفوی صوفی از بازماندگان صفویه حمایت نکنند

ج: حل اختلاف مذهبی با دولت عثمانی

۳-۳: با موافقت شورای دشت مغان نادر به سلطنت رسید. (۱۱۴۸) او با تلاش‌های بسیار سعی در رفع

مشکلات به ویژه اختلاف مذهبی داشت. اما کارشکنی‌های دولت عثمانی مانع به ثمر رسیدن اقدامات او شد.

۴-۳: نادر با توطئه نزدیکان و سردارانش کشته شد (۱۱۶۰). او در ابتدای کار توانست موجودیت ایران

را که در معرض خطر جدی قرار داشت نجات دهد.

نکته: علل و عوامل ناکامی نادر فهرست وار عبارت بودند از، اشتغال دائمی او در جنگ‌های داخلی و

خارجی، اخذ مالیات‌های سنگین برای تأمین هزینه‌های جنگ، از همه مهمتر بدگمانی نادر به نزدیکان و

بزرگان کشور.

چهارم

«افشاریان پس از نادر»

مدعیان جانشینی نادر عبارت بودند از:

الف: افرادی از خاندان نادر سرداران و رؤسای طوایف

ب: بازماندگان خاندان صفوی

ج: از همه مهمتر خاندان نادری (برادر زادگان نادر) عادل شاه و ابراهیم شاه که مدت بسیار کوتاهی

حکومت کردند.

د: آخرین بازمانده نادر نوه او شاهرخ بود که توسط آقا محمد خان قاجار از میان برداشته و حکومت

افشاریه منقرض شد.

«به قدرت رسیدن زندیان»

پنجم:

۵-۱: پس از قتل نادر اتحادیه‌ای از سران لر به نام‌های کریم خان - علی مردان خان - و ابوالفتح خان

بختیاری تشکیل شد. آنان در ابتدای کار محمد حسن خان قاجار رئیس ایل قاجار را شکست دادند.

۵-۲: اتحادیه مذکور چندان دوام نیاورد. کریم خان متحدان بختیاری خود را کنار زد و سلسله زندیه

را در شیراز تأسیس کرد.

۵-۳: کریم خان با کنار گذاشتن کشورگشائی زمینه آرامش و رفاه و شکوفائی دینی - علمی و فرهنگی

را فراهم کرد.

۵-۴: او عنوان شاه را انتخاب نکرد و خود را وکیل مردم (وکیل الرعایا) خواند. ساده زیستی او - رفتار

مناسب با اقلیت‌های دینی و مذهبی نام نیکی از خود به جا گذاشت.

ششم: «ایران پس از کریم خان»

۱-۶: با مرگ کریم خان دوباره آشوب ایران را فرا گرفت و مدعیان با هم رقابت می کردند که در کمتر

از ۱۵ سال هفت تن از خاندان زندیه به قدرت رسیدند.

۲-۶: نتایج کشمکش‌ها فروپاشی سیاسی - اقتصادی و آسیب نظامی و اداری کشور را به همراه داشت.

۳-۶: آخرین فرمانروای زند لطف علی خان با وجود شجاعت و لیاقت نتوانست سلسله زندیه را حفظ

کند.

۴-۶: علل شکست لطف علی خان در برابر آقا محمد خان قاجار که به انقراض سلسله زندیه انجامید

غرور - اشتباهات نظامی - روی گردانی بزرگانی چون حاج ابراهیم کلانتر بود.

هفتم «روابط خارجی ایران در عصر افشاریه و زندیه»

۱-۷: مناسبات سیاسی و اقتصادی به علل درگیری‌های داخلی و بی ثباتی سیاسی کاهش چشم

گیری داشت.

۲-۷: با وجود مخالفت دولت عثمانی در حل اختلافات مذهبی سرانجام میان دو کشور مسلمان

معاهده صلح برقرار شد و سپاهیان ایران تا اواخر دوره کریم خانی در بصره حضور داشتند.

۳-۷: در دوره افشاریه نظر به اینکه نادر علاقه خاصی به ایجاد نیروی دریائی داشت ارتباط با انگلیسی‌-

ها گسترش داشت. منظور نادر از ایجاد نیروی دریائی برقراری امنیت خلیج فارس و رشد تجارت بود.

در دوره کریم خانی فرانسوی‌ها و انگلیسی‌ها در گرفتن امتیازات در خلیج فارس به توافق نرسیدند.

نکته بسیار مهم: در زمان نادر شاه نظر به توجه او به ایجاد نیروی دریائی «جانِ التون» انگلیسی را

استخدام کرد و در صدد بود از دانش آنان در تأسیس نیروی دریائی در دریای مازندران و خلیج فارس استفاده کند.

هشتم: «نظام اداری و سیاسی در عصر افشاریه و زندیه»

۸-۱: سازمان اداری و دیوانی به علت تفکر نظامیگری و کوتاه بودن دوران سلسله‌های مذکور اعتبار و قوت سابق را نداشت.

۸-۲: توجه نادر به امور نظامی و بی توجهی او به نظام اداری تا به جائی رسید که او شهری را به عنوان پایتخت انتخاب نکرد. در بعضی از منابع از مشهد و کلات نام برده‌اند.

نکته: اجمالاً شیوه اداره ایالات و ولایات مانند دوره صفوی بود. صاحب منصبان با همان عناوین دوره صفوی مراکز را اداره می‌کردند.

نهم: «اقتصاد - تجارت و کشاورزی در دوره افشاریه و زندیه»

۹-۱: به علل درگیری‌ها و آشوب‌های داخلی در دوره افشاریه و اشغال بخش‌هایی در غرب توسط عثمانیها و شمال توسط روس‌ها کشاورزی و تجارت دچار رکود شد.

۹-۲: تداوم جنگ‌های داخلی و خارجی در دوره نادر و نیاز به نیروی رزمنده به کاهش شدید نیروی انسانی در بخش کشاورزی انجامید.

۹-۳: وضع مالیات‌های سنگین برای تأمین هزینه‌های نظامی منجر به نابسامانی اقتصادی گردید.

۹-۴: در زمان کریم خانی اقداماتی در زمینه بهبود وضع کشاورزی صورت گرفت و شهرهای شیراز و

بوشهر مراکز مهم جارت داخلی و خارجی شدند.

۹-۵: عوامل رونق کشاورزی در دوره کریم خانی عبارت بودند از آرامش و ثبات نسبی - کاهش

مالیات ها - دربار کم خرج و کم تجمل کریم خانی

دهم

«علم - ادبیات و آموزش در دوره افشاریه و زندیه»

۱-۱۰: در این دوره علم و آموزش رونق دوره صفویه را نداشت. عده زیادی از علماء پس از شورش

افغانه به عتبات عالیات مهاجرت کردند.

۲-۱۰: شعر و ادب فارسی در دوره زندیه تحوّل چشم گیری داشت. تا آنجا که محققان از آن به

«نهضت بازگشت ادبی» یا «سبک اصفهانی» یاد کردند.

۳-۱۰: چهره‌های برجسته ادبی این سبک ادبی به شیوه شعرائی چون (فرخی - عنصری - سعدی و

حافظ) شعر می‌سرودند

یازدهم:

«هنر و معماری در عصر افشاریه و زندیه»

۱-۱۱: در زمان حکومت نادر شاه و کریم خان در شیراز اقدامات قابل توجه‌ای صورت گرفت. به ویژه

پس از فتح هند توسط نادر و ورود هنرمندان و صنعتگران هندی تلفیق هنر ایرانی و هندی صورت گرفت.

۲-۱۱: شهر اصفهان در دوره نادر بازسازی شد. مدارا و احترام کریم خان نسبت به هنرمندان و علما

موجب رونق هنر و معماری شد.

۱۱-۳: در دوره کریم خانی ساخت مجموعه مسجد - بازار - حمام و کیل و ارگ کریم خانی و بازسازی

آرامگاه حافظ و سعدی و باغ دلگشا گوشه‌ای از اقدامات او در شیراز است.

۱۱-۴: در نقاشی و نگارگری به ویژه در عصر کریم خانی تحولی بزرگ به وجود آمد و مکتب نقاشی

شیراز که در دوره مغولان شکل گرفته بود به اوج رسید.

۱۱-۵: از نقاشان برجسته آن زمان می‌توان از «محمد صادق - اشرف و میرزا بابا» نام برد.

«جهان در آستانه دوران معاصر» (حکومت‌های مسلمانان در گرداب مشکلات)

مقدمه از قرن ۱۷ تا ۱۹ م در دو سوی جهان وضعیت دوگانه و متضاد داشتند.

الف: در شرق: سه حکومت مسلمان یعنی ایران - عثمانی و گورکانیان هند دوران ضعف خود را طی

می‌کردند.

ب: در غرب: امپراتوری‌ها و دولت‌های فرانسه - روسیه و انگلیس در مسیر شکوفائی قرار داشتند.

یکم: عثمانی مرد بیمار اروپا «دلایل ضعف امپراتوری عثمانی»

۱-۱: گستردگی قلمرو - تنوع اقوام و ادیان و مذاهب - برخوردهای نادرست عثمانی با اقلیت‌های

مذهبی و قومی - دخالت زنان حرمسرا در امور کشوری - فساد سپاه.

۱-۲: با چنین وضعیتی که امپراتوری عثمانی داشت دول اروپائی روسیه - انگلیس - فرانسه و اتریش

به بهانه دفاع از حقوق اقلیت‌ها در امور داخلی امپراتوری عثمانی دخالت می‌کردند.

نکته: ضعف و افول دولت عثمانی اروپای در مسیر قدرت و شکوفائی را در پیشبرد هرچه بیشتر

سیاست‌های استعماری غرب را به شرق زمین سوق داد.

دوم:

«گورکانیان هند اسیر استعمار غربی»

یاد آوری: حکومت گورکانیان یا مغولان کبیر را محمد بایر نواده امیر تیمور گورکانی بنا نهاد. او بر

بخش بزرگی از هندوستان حکومت کرد و دولت او نقش مهمی در گسترش اسلام و زبان فارسی در

هندوستان داشت.

۲-۱: در قرن ۱۸ دولت گورکانی هند رو به ضعف نهاد. اسباب و عوامل آن (اختلاف و دشمنی میان

هندوها و مسلمانان - سوء مدیریت - ضعف پادشاهان - دسته بندی و توطئه درباریان و ورود استعمارگران به سرزمین هند بود.

۲-۲: نخستین استعمارگران هند پرتغالیها و اسپانیاییها بودند و سپس دولت‌های فرانسه - هلند و

انگلیسی‌ها وارد هند شدند.

۲-۳: استعمارگران با تاسیس کمپانی هند شرقی ضمن فعالیت‌های استعماری با دامن زدن به اختلافات

قومی و مذهبی بخش‌هایی از این سرزمین را تصرف کردند.

۲-۴: انگلیسی‌ها در رقابت‌های استعماری و جنگ‌هایی که برای سلطه بیشتر بین رقیبان بر سر هند در

می‌گرفت پیروز شدند و به غارت سرزمین ثروتمند هند پرداختند.

۲-۵: دولت انگلیس برای حفظ سلطه خویش بر هندوستان ضمن مداخله در امور کشورهای همسایه

هند نیز مداخله می‌کردند. نمونه آن در افغانستان که متعلق به ایران بود.

«اروپا و آمریکا انقلاب و استعمار»

نکته: کشورهای اروپائی پس از رنسانس شاهد انقلاب‌های سیاسی بزرگی بودند که به تغییرات سیاسی

و اجتماعی عمیقی منجر شد.

یکم «انگلستان انقلابی آرام برای نظام مشروطه»

۱-۱: اگرچه در انگلستان در قرن ۱۳ - م مجلس - پارلمان) به وجود آمد اما این نهاد قدرت چندانی

نداشت. اختلاف مجلس و شاه تداوم داشت.

۱-۲: این اختلافات بالاخره منجر به جنگ بین پارلمان به رهبری «الیور کرامول» و چارلز اول

(پادشاه) گردید که به پیروزی مجلس انجامید.

۱-۳: به دنبال این پیروزی کرامول نظام پادشاهی را برانداخت و خود رئیس جمهور شد. پس از مرگ

او نظام جمهوری نیز برچیده شد و نظام سلطنتی احیاء گردید.

نکته بسیار مهم: بی توجهی پادشاهان نسبت به پارلمان منجر به «انقلاب با شکوه» شد (۱۶۸۸ - م).

بزرگترین دستاورد انقلاب با شکوه این بود که منشاء الهی سلطنت نفی گردید و مجلس منشاء قدرت و

تعیین کننده اختیارات شاه شد.

۱-۴: پس از این مسائل انگلستان بیشترین توجه خود را به گسترش مستعمرات معطوف کرد. به ویژه

در دوران سلطنت طولانی ملکه ویکتوریا به قدرت اول جهان تبدیل گردید.

دوم: «ایالات متحده آمریکا در راه استقلال»

۱-۲: ایالات متحده آمریکا تا قرن ۱۸ مستعمره انگلیس بود. جمعیت این کشور را مهاجرینی تشکیل

میدادند که به دلایل مذهبی و سیاسی به آنجا مهاجرت کرده بودند.

۲-۲: وضع مالیات‌های سنگین و تحریک فرانسویان مردم این سرزمین به رهبری جرج واشینگتن در

جنگ‌های استقلال بر انگلیس پیروز شدند و او به عنوان اولین رئیس جمهور انتخاب گردید.

۳-۲: پس از استقلال این کشور با پیشروی در غرب کشور و کشتار بومیان سرخ پوست سرزمین‌های

وسعی را تصاحب کردند و سپس با بهره‌گیری از کار بردگان افریقائی اقتصاد خود را توسعه بخشید.

سوم «فرانسه برای آزادی و برابری»

نکته: در قرن ۱۸ فرانسه درگیر مسائل مالی به ورشکستگی اقتصادی و ضعف سیاسی و نظامی روبرو

شد. جامعه فرانسه در آن زمان از سه طبقه اجتماعی مشخص تشکیل شده بود.

الف: طبقه ممتاز شامل درباریان - اشراف - زمین داران و ... که از پرداخت مالیات معاف بودند.

ب: طبقه متوسط که اغلب تحصیل کرده با مشاغل مانند وکالت - طبابت - نویسندگی و ... این طبقه

به شدت ناراضی بودند.

ج: طبقه فقیر که اکثریت جمعیت فرانسه را تشکیل می‌داد. بار اصلی مالیات بر دوش آنان بود و لویی

۱۶ را عامل سیه روزی خود می‌دانستند.

۱-۳: تأثیر عصر روشنگری اروپا در فرانسه با ظهور نویسندگان معروف به دایره المعارف با طرح مباحث

علمی شروع به انتقاد از وضع موجود می‌کردند.

۳-۲: مشهورترین منتقدان از برجسته‌ترین نویسندگان و نظریه پرداز بودند. سه تن به شرح زیر معرفی

می‌شوند.

الف: ولتر که از اطاعت انسان از عقل و مبارزه با خرافات سخن می‌گفت.

ب: مُنتسکیو از تفکیک قوای سیاسی و حقوق بشر دفاع می‌کرد.

ج: ژان ژاک روسو بر انتخابات تأکید داشت و تشکیل حکومت را حاصل قرارداد اجتماعی می‌دانست.

۳-۳: غفلت لوئی شانزدهم از احوال مردم از یک سو تجملات و ول خرجی‌های او و درباریان از سوئی

دیگر خشم مردم فرانسه را برانگیخت و در ۱۴ ژوئیه ۱۷۸۹-م با حمله به زندان باستیل انقلاب را آغاز کردند.

۳-۴: با اینکه لوئی شانزدهم و ماری آنتوانت موجب ترس و خشم دولتهای اروپائی شد و اغلب

کشورهای اروپائی با فرانسه وارد جنگ شدند.

۳-۵: طی همین جنگها بود که ناپلئون بناپارت با اجرای یک کودتا قدرت را در دست گرفت و به

امپراتوری فرانسه رسید. دوران حکومت ناپلئون با تحولات سیاسی و نظامی و اجتماعی زیادی در اروپا روبرو بود. در تمام این تحولات فرانسه نقش مؤثری داشت.

چهارم: «انقلاب صنعتی - دگرگونی جهان»

۴-۱: تا اواخر قرن ۱۸-م عامل اصلی تولید نیرو بازوی انسان بود و از دیگر نیروهای طبیعت مانند آب

و باد کمتر استفاده می‌کردند.

۴-۲: با انقلاب صنعتی نیروی محرکه آب و سپس بخار جای گزین نیروی انسانی شد.

۳-۴: این انقلاب از انگلستان شروع شد. ماشین بخار اختراع شد. نخستین تحوّل در صنعت نساجی

شروع و سپس در کشاورزی و حمل و نقل زمینی و دریائی اشاعه پیدا کرد.

نتیجه: تولیدات افزایش قابل توجهی یافت.

«ویژگی انقلاب صنعتی»

الف: انقلاب صنعتی موجب تغییر در مناسبات انسانی و اجتماعی به ویژه اقتصادی در اروپا و جهان

شد.

ب: انقلاب صنعتی و تولید زیاد نیاز به نیروی کار ارزان - مواد اولیه و بازار فروش محصولات داشت.

در اجرای همین ویژگیها بود که دو پدیده بسیار مهم اقتصادی و اجتماعی شکل گرفت و تغییرات

مهمی در روابط بین المللی به وجود آمده. آن دو پدیده عبارتند از:

۲- گسترش استعمار و غارت کشورهای آسیائی و افریقائی

۲- افزایش بهره گشی از کارگران در داخل اروپا

نکات بسیار مهم در رابطه با انقلاب صنعتی

گرچه انقلاب صنعتی موجب قدرت و رفاه اروپائیان گردید اما مشکلات زیادی را سبب گردید.

مشکلات به طور کلی عبارت بودند از گسترش بی رویه شهرها-رشد سریع جمعیت- ایجاد فاصله طبقاتی -

نارضایتی های اجتماعی و اقتصادی و مهمتر از همه آلودگی محیط زیست.

۱-۵: روسیه با به قدرت رسیدن پتر کبیر و اقدامات او متحول شد. عمده اقدامات او در زمینه‌های

سیاسی و نظامی فهرست وار به شرح زیر است:

الف: استخدام کارشناسان اروپائی

ب: تأسیس مدارس و دانشگاه‌های جدید

ج: تقویت ارتش به ویژه نیروی دریائی

۲-۵: پتر برای کسب منافع سیاسی و تجاری تلاش در اجرای دو برنامه مهم داشت. الف: گسترش

سرزمین روسیه ب: دستیابی به دریاهای آزاد بین المللی

۳-۵: در اجرای همین برنامه‌ها بود که روسیه را به درگیری در شرق اروپا- حواشی دریای بالتیک-

دریای سیاه و دریای خزر کرد. (مانند جنگ‌های روسیه و ایران) و جنگ‌های روسیه در دریای سیاه برای

رسیدن به آب‌های آزاد بین المللی.